

Doktora Öğr.
 Abdulhalim TURAN
Dicle Üniversitesi,
Dicle University
abdulhalimturan21@gmail.com

KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN KABİLE ASABİYETİ: CÂHİLİYEDEN İSLÂM'A*

TRIBALISM FROM THE QUR'ANIC
PERSPECTIVE: FROM THE AGE OF
IGNORANCE TO ISLAM

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

19.04.2025 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 19.04.2025

19.06.2025 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 19.06.2025

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

OPEN ACCESS

CC BY NC 4.0

| **License**

Lisans | CC BY NC 4.0

OPEN ACCESS

Author Contributions | The authors contributed equally to the work.

Yazar Katkıları | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

* Bu çalışma, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı, "Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl Tefsiri Bağlamında Sahâbenin Ahlâki Özellikleri" adlı, yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN KABİLE ASABİYETİ: CÂHİLİYEDEN İSLÂM'A

ÖZET

Kur'an'a göre insanlık, tek bir anne ve babadan yaratılmış olup zamanla kabilelere ayrılarak toplumsal bir yapı kazanmıştır. Bu toplumsal yapı, insanların kaynaşmasını, yardımlaşmasını ve birbirlerini tanımasını sağlamak amacını taşır. Ancak tarihsel süreçte kabile asabiyeti, adalet ve hak duygusunun önüne geçerek haklı-haksız bir kabile asabiyetine dönüşmüştür. Cahiliye dönemi Arap toplumunda bu asabiyet anlayışı, kabileler arası üstünlük yarışını ve uzun süren savaşları beraberinde getirmiştir. İslâm, insan fıtratında var olan aidiyet, kaynaşma ve dayanışma duygusunu reddetmemekte; aksine onu sosyal bir denge unsuru olarak görmektedir. Ancak bu duygunun haksızlığı savunma, düşmanlık besleme ve üstünlük iddiasına dönüşmesini câhili asabiyet olarak nitelendirmiş ve bu anlayışı kökten reddetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm davetine diğer peygamberler gibi öncelikli olarak kendi ailesinden başlamış, ancak hiçbir zaman kabile ve soy bağlarını üstünlük sebebi görmemiş, hak ve adaletin önüne geçirmemiştir. Bu çerçevede İslâm, kabile asabiyetini, câhili hüviyetinden sıyrarak adalet, kardeşlik ve takva temeline oturtmuştur. Bu çalışmada, kabile asabiyeti, Kur'an perspektifinden ele alınarak İslâm'ın bu duyguya nasıl yön verdiği incelenmiş, aynı zamanda İslâm'ın bu sosyal yapıyı değiştirmedeki etkisi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsîr, Cahiliye, Asabiyet, Kabile.

TRIBALISM FROM THE QUR'ANIC PERSPECTIVE: FROM THE AGE OF IGNORANCE TO ISLAM

ABSTRACT

According to the Qur'an, humanity was created from a single mother and father, and over time, it was divided into tribes, forming a social structure. This social structure aims to facilitate the mutual acquaintance, cooperation, and solidarity among people. However, throughout history, tribal solidarity has evolved into a form of unjust tribal affiliation that prioritizes superiority over justice and fairness. In the pre-Islamic Arab society, this understanding of solidarity led to a competition for tribal superiority and resulted in prolonged wars. Islam does not reject the natural human feelings of belonging, unity, and mutual support; rather, it views these emotions as a social balancing element. However, Islam considers the transformation of these feelings into the defense of injustice, animosity, and claims of superiority as a form of pre-Islamic tribalism, and it rejects this understanding. The Prophet Muhammad (PBUH), like other prophets, began his mission by addressing his own family but never regarded tribal or lineage ties as a basis for superiority, nor did he allow them to overshadow justice and fairness. In this framework, Islam transformed tribal solidarity, removing its pre-Islamic identity and grounding it in justice, brotherhood, and piety. This study examines tribal solidarity from the Qur'anic perspective, exploring how Islam has shaped this emotion and emphasizing its role in transforming this social structure.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ignorance, Tribalism, Tribe.

1. GİRİŞ

İslâm ümmetinin birlik ve bütünlüğünü tehdit eden başlıca unsurlar arasında ırk, kabile, soy, renk, dil ve mezhep taassubu yer almaktadır. Bu unsurlar, bireylerin kendilerinden olmayanları dışlayıp, ötekileştirmesine; kendilerini üstün görerek toplumsal ayrışma, düşmanlık ve çatışmalara yol açmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2015). Bu bağlamda kabile asabiyeti, Câhiliye Arap toplumunun en belirgin sosyal yapılarından biri olarak öne çıkar.

Asabiyet, kişinin ailesine veya mensubu olduğu gruba karşı gösterdiği aidiyet ve savunma duygusudur. Câhiliye döneminde bu duygu, toplumsal düzenin temel taşı olmakla birlikte, adaletsizlikleri meşrulaştıran ve kabileler arası savaşları körükleyen bir araca dönüşmüştür (İbn Haldun, 2014). İslâm bu olumsuz yönüyle asabiyeti reddetmiş; onun yerine adalet, takva ve kardeşlik esasına dayalı bir toplum inşa etmiştir (Hucurât, 49/13).

Hız. Peygamber (s.a.s.), câhiliye asabiyetine karşı kararlı bir mücadele yürütmüş; Vedâ Hutbesi'nde bu anlayışa tamamen son verdiğini, "Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arab'a bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır" (Ahmed, 2001, c. XXXVIII, s. 474) sözleriyle ortaya koymuştur. Bununla birlikte kabile bireyleri arasındaki dayanışmanın yapıcı yönü-toplumsal dayanışma, savunma ve sıla-i rahîm gibi- dışlanmamış; İslâm'ın yayılmasında ve ilk toplumsal yapının oluşmasında bu yön kontrollü bir şekilde değerlendirilmiştir (Hamdidullah, 2003, s. 139).

Kur'an-ı Kerîm, her türlü kabilecilik taassubunu reddederken, insanları ortak değerlerde birleştirmeye ve özellikle akrabalık bağlarını korumayı teşvik eder. Nitekim *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini var eden ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının..."* (Nisâ 4/1) buyruğu, insan onurunu, eşitliğini ve toplumsal sorumluluğu temel alan bir perspektifi yansıtmaktadır.

Tarih boyunca ırk, soy ve kabile temelli üstünlük iddiaları, farklı toplumlarda da benzer ayrımcılıklara neden olmuştur. Yahudilikte "seçilmiş ırk" inancı, Hinduizm de kast sistemi, Avrupa'da sömürgeci üstünlük anlayışı ve Nazi ideolojisi, bu anlayışın tarihsel izdüşümleridir (Mevdûdî, 2005, c. V, s. 458; Karaman, vd., 2021, c. V, s. 98).

Kur'an bu tür ırkçı ve ayrımcı zihniyetleri reddederek insanlık için evrensel bir ilke koymuştur: *"Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Birbirinizle tanışasınız diye sizi kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız, ondan en çok sakınanınızdır"* (Hucurât, 49/13).

Bu âyetin ışığında Mevdûdî, üç temel ilkeye dikkat çeker: İlki, bütün insanlık aynı kökten gelmiştir. İkincisi, toplumsal farklılıklar tanışma, kaynaşma ve yardımlaşma içindir. Üçüncüsü, üstünlük, kabile ya da soy ile değil, takva ile mümkündür (Mevdûdî, 2005, c. V, s. 458).

Bu çalışmada, câhiliye toplumunda kabile asabiyetinin yapısı ve etkileri, Kur'an perspektifinden ele alınacak; bu anlayışın İslâm'la dönüştürülmesi incelenecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kabile (قبيلة) kavramı, Arapça "kabl" (قبل) kökünden türemiş olup "önüne almak" ve "karşına almak" manalarına gelir. Arap toplumu, sosyal yapısını insan anatomisine benzeterek şekillendirmiştir. Kafatasını oluşturan kemiklerin karşılıklı duruşundan ilhamla bir babanın soyundan gelen topluluğa "kabile" (قبيلة), çoğuluna "kebâil" (قبائل) denmiştir. Bu kabilelerin birleşiminden "şa'b" (شعب), şa'bın alt kollarına ise sırasıyla "kabile" (قبيلة), "imâre" (إمارة), "batın"

(بطن), “fahz” (فخر) ve “fasile” (فصيلة) denilmiştir (İbn Manzûr, 1993, c. XI, s. 541-542). Osmanlı dönemi sınıflandırmasında ise bu yapı; “boy”, “aşiret”, “cemaat”, “oymak” ve “oba” olarak kademelenmiştir (Orhanoğlu, 1987; Hallaçoğlu, 1988).

Asabiyet kavramı, “عصب” (asabe) kökünden türemiştir. Bu kök, insan ve hayvan bedenindeki sınırları ve eklem bağlarını ifade eder. Bu bağlar eklemleri “أعصاب” (‘asâb) birbirine uyumlu hale getirir ve sıkıca bağlar. Tekili, “عصبة” dur ki adamın baba tarafından akrabaları, oğulları ve erkek yakınlarıyla olan bağı ve bu bağın sosyal dayanışmadaki rolünü ifade eder. Bir adamın ‘asabesi, onun erkek velileri ve baba tarafından akrabalarıdır. “Asabe” olarak nitelendirilmesinin sebebi, babanın bir uç, oğlan diğer uç, amca bir yan, kardeş diğer yan bir yan olup adamı soy bağı ile çevrelemeleri, ona destek olup koruyarak sosyal destek mekanizması görevi görmeleridir. Ancak bu destekleme haklı-haksız gözetmeksizin kabile mensuplarını korumaya dönüşürse taassuba, yani körü körüne bağlılığa evrilir. Bu bağlamda “asabiyet” nötr bir kavram iken, “taassup” pejoratif (olumsuz) bir anlam taşır (İbn Manzûr, 1993, c. I, s. 602-605; Zebidî, 2001, c. III, s. 375-385).

Modern çağda “asabiyet”in karşılığı olabilecek birçok ideolojik ve sosyal aidiyet biçimi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda **ırkçılık** (rasizm), bir ırkın diğerlerinden üstün olduğunu savunan ayrımcı bir tutumdur. İslâm, bu düşünceyi reddetmiş; insanları takva ekseninde değere tabi tutmuştur. Bu bağlamda Hucurât sûresi 13. âyet, bireylerin kabile veya ırk temelli değil, ahlâkî ve manevî değerlere göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (Yavuz, 2015, s. 325-326).

Kavmiyetçilik, bir topluluğun, özellikle etnik bir grubun menfaatlerini, her şeyin önünde tutan anlayıştır. Bu düşünce, Cahiliye döneminde kabile asabiyetinin sosyolojik karşılığı olarak görülür. İslâm ise, ümmet bilincini esas alarak kavmiyetçiliği, toplumun birliğini bozan bir unsur olarak reddetmiştir (Bayram, 2013, s. 45-49).

Faşizm gibi ideolojiler, asabiyet gibi ayrımcı aidiyetlerin siyasal formudur. Tek bir milletin mutlak üstünlüğünü esas alan bu anlayış, asabiyetin modern versiyonudur denebilir. Nasyonal Sosyalizm (Nazizm)örneğinde olduğu gibi bu ideolojiler, toplumsal kimlikleri çatışma zeminine dönüştürür (Kara, 2005, s. 137-138).

Siyonizm, özellikle Yahudi halkının seçkinliğini temel alan ve Filistin coğrafyasındaki hak iddiasını meşrulaştırmaya çalışan politik bir harekettir. Dini temelli bu milliyetçilik, Kur’an’ın evrensel adalet anlayışıyla çelişir (Koç, 2019, s. 58-60). Kur’an, seçkinliğin inanç, adalet ve takva ile mümkün olduğunu ifade ederek bu tür ayrımcılığı ilga etmiştir (Bakara 2/111-112).

Ayrıca, **cemaatçılık** ve **mezhepçilik** gibi dini gruplar arasındaki aidiyetler de modern anlamda bir asabiyet türüdür. Bu bağlamda, İslâm’ın “kardeşlik” ve “ümmet” vurgusu, bu tür bölücü yapılarla mücadelede temel ilkeler sunmaktadır (Çapcıoğlu, 2015, s. 31-34).

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şu ikazı, tüm zamanlara hitap eden bir uyarıdır: “Asabiyet davası güden, onun uğrunda ölen kimse, cahiliye ölümü üzerine ölür” (Ahmed, 2001, c. II, s. 306.).

Kur’an’da “asabiyet” kavramı doğrudan geçmemekle beraber aynı manaya gelen “hamiyet” kavramı, Fetih sûresinde aynı âyette iki kere geçer (Fetih 48/26). Müfessirler, burada geçen “حمية الجاهلية” (hamiyyetü’l-câhiliyyeti) ifadesini, kabile taassubunun Kur’an’daki karşılığı olarak yorumlar (Beğavî, 1988, c. VII, s. 321; İbn Atıyye, 2001, c. V, s. 138; Âlusî, 1994, c. XIII, s. 269). Müfessirlerden Kurtubî de bu âyetle birlikte, “onu (asabiyeti) bırakın, çünkü o kokuşmuş bir şeydir” (Buhârî, 2009, Ahkâm 4; Ebû Dâvud, 2009, Sünnet 5) hadisini birlikte değerlendirerek cahiliye hamiyet ve asabiyetini eş anlamlı kabul etmiştir. Aynı zamanda İslâm’ın, menfi

kabilecilik veya milliyetçiliği kesin olarak reddettiğini belirtmiştir (Kurtubî, 2006, c. XVI, s. 288-289).

3. CAHİYENİN KABİLE ASABİYETİ

Cahiliye dönemi, Arap Yarımadası'nda merkezi bir siyasi otoritenin bulunmadığı, kabilelerin hem sosyal hem de siyasal düzeni belirlediği, dağınık ama iç içe geçmiş bir toplum yapısını ifade eder. Bu dönemde toplumsal aidiyetin en önemli belirleyicisi soy bağıydı; bireyin kimliği, güvenliği ve itibarı mensup olduğu kabile üzerinden tanımlanıyordu. Sert doğa koşulları, siyasi dağınıklık ve ekonomik belirsizlik, kabile iç dayanışmasını vazgeçilmez kılmıştır. Bu durum zamanla, kabileye mutlak sadakati esas alan zihniyeti doğurmuştur. Bu zihniyet, Kur'an'ın "asabiyet" olarak tanımladığı ve eleştirdiği toplumsal davranış biçiminin temelini oluşturur (Apak, 2017, s. 85-93).

Asabiyet, başlangıçta varoluşsal bir savunma refleksi olarak ortaya çıkmışsa da zamanla toplumsal adaletin ve bireysel hakkın önüne geçmiş, hakkı değil soy bağına yücelten bir yapı kazanmıştır. Cahiliye toplumunda bir kişinin işlediği haksızlık, haklı olup olmamaktan ziyade hangi kabilenin mensubu olduğuna göre değerlendirilmiştir. Bu durum, özellikle kan davaları, savaşlar ve nesep temelli övünmelerde açıkça görülmektedir (Demir, 2020, s. 99-110). Bu yapı sadece dış tehditlere karşı bir dayanışma sistemi değil, aynı zamanda aidiyet ve güç üretimi üzerinden işleyen psikolojik bir düzenek haline gelmiştir (Maraşlıoğlu, 2020, s. 212-222).

Kur'an, indirdiği toplumu şekillendiren bu yapıyı doğrudan hedef almış; kabilecilik, soyla övünme ve grup taassubunu şiddetle eleştirmiştir. Bu bağlamda Kur'an, asabiyeti sadece geleneksel bir davranış biçimi değil, toplumsal adaleti engelleyen bir zulüm aracı olarak nitelemiştir. Muhammed Sami Mercimek'in, Pierre Bourdieu'nün habitus ve sembolik güç kavramlarıyla analiz ettiği gibi, kabilecilik, cahiliye toplumunda birey üzerinde ideolojik ve sosyal baskı kuran bir tahakküm aygıtı işlevini görmüştür (Mercimek, 2020, s. 111-122). Kur'an bu yapıyı yıkarak, onun yerine takvâyı merkeze alan, bireysel sorumluluğa ve adalete dayalı bir toplum tasavvuru ortaya koymuştur.

3.1. Haklı-Haksız Ayırt Etmeksizin Kabilesini Savunma Anlayışı

Câhiliye dönemi Arap toplumunun kabile asabiyeti, sosyal yaşamın temelini oluşturan en belirgin karakteristik özelliklerinden biriydi. Bu anlayış, bireyin kendi kabilesini haklı-haksız gözetmeksizin savunmasını meşru kabul ediyordu. Kur'an-ı Kerim bu zihniyeti "*hamiyyetü'l-câhiliyye*" (Fetih 48/26) şeklinde niteleyerek, müşriklerin taassup ve soy temelli dayanışmalarını reddetmiştir.

Müfessirler, "hamiyyet" kelimesini "şiddetli soy bağlılığı ve taassubu" şeklinde yorumlamışlardır (Râzî, 1999, c. XXVII, s. 160; Âlûsî, 1994, c. XXVI, s. 72). Bu anlayışın somut bir tezahürü, Hudeybiye Antlaşması müzakerelerinde görülmektedir. Mekkeli müşrikler, anlaşma metninin girişine besmelenin ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) "Allah'ın Resûlü" olduğu ibarelerinin yazılmasına şiddetle karşı çıkmışlar, bu ifadelerin anlaşma metninde yer alması durumunda anlaşmayı kabul etmeyeceklerini beyan etmişlerdir. Oysa aynı müşrikler, herkesin hac ve umre amacıyla Kâ'be'yi ziyaret etme hakkına sahip olduğunu kabul ettikleri halde, Müslümanların umre yapmalarına engel olmuşlardır. Bu tutum, yalnızca dini farklılıktan değil, soy ve kabile taassubundan kaynaklanmaktadır (Taberî, 2001, c. XIII, s. 103; Sa'lebî, 2015, c. X, s. 151).

Bu tür asabiyet anlayışı sadece Kureys'e mahsus değildi. Diğer kabileler de aynı anlayışa sahipti. Cündeb b. Anber et-Temîmî'ye ait, "İster zalim, ister mazlum olsun kardeşine yardım et" (Meydânî, 1894, c. II, s. 384) mısrası zamanla atasözüne dönüşerek yazısız bir kural haline

gelmiştir (Nass, 1964, s. 108). Benzer şekilde Asla' b. Abdullah'ın, "Kardeşim bir topluluğa karşı haksızlık yapınca, ben ona yardım etmeyeceksem haksızlığa uğrayınca da ona yardım etmem" beyiti de, asabiyeti mutlak sadakatle özdeşleştiren zihniyeti yansıtmaktadır (Şeybî, 1982, c. I, s. 325).

Sadece sözlü kültürde değil, şiirlerde de bu kabilecilik yüceltilmiştir. İmru'l-Kays'ın şiirlerinde kabile şerefi için yapılan savaşlar övülürken, Züheyr b. Ebî Sûlmâ'nın kasidelerinde ise kan davası ve intikamın meşruiyeti işlenmiştir. Bu edebî söylem, bireyi değil, kabile menfaatinin önceleyen anlayışın kültürel zeminini oluşturmuştur (Şamhoğlu, 2020, s. 16-27).

Bu kabilecilik anlayışı, İslâm'ın inşa ettiği toplumsal yapıda zaman zaman sahâbe arasında da tezahür etmiştir. Nitekim Hz. Âişe'ye (r. anhâ) iffetine dair atılan asılsız bir iftira üzerine doğan İfk hadisesi (Fayda, 2000, c. XXI, s. 507-509) sonrasında yaşanan tartışmalar esnasında, Evs ve Hazrec kabileleri arasında ciddi bir gerilim yaşanmış, taraflar neredeyse çatışmaya varacak derecede karşı karşıya gelmişlerdir. Bu olayda Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbeyi itidal ve adalet üzere hareket etmeye davet ederek krizi yatıştırmıştır (Ahmed, 2001, c. IVII, s. 417; Müslim, 1955, Tevbe 49; Râzî, 1999, c. XXIII, s. 339-340; İbn Hacer, 2015, c. VII, s. 433).

İslâm dini, kabile asabiyetine dayalı tarafgirliği kesin biçimde reddetmiş ve mutlak anlamda adaleti esas almıştır. Kur'an'da yer alan "*Ey iman edenler anne babanızın ve akrabalarınızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun*" (Nisâ 4/135) âyeti bu prensibin açık bir ifadesidir. Müfessirler, bu âyetin zırh hırsızlığı yapan Ubeyrik'in akrabalarının, haksız olduğu halde ona destek vermesi üzerine nâzil olduğunu belirtmişlerdir (Vahidî, 2009, c. VII, s. 140; Beğavî, 1988, c. II, s. 299; Râzî, 1999, c. XI, s. 240).

İslâm, adaletin sağlanmasını toplumsal düzenin temeli olarak görmüş; bireylerin kabile, soy ve akrabalık bağlarını hak-hukuk anlayışının önüne geçirmelerini kesin bir dille yasaklamıştır. Kişinin anne-babası, en yakın akrabası, kabile veya aşiretinin aleyhinde bile olsa, adaleti elden bırakmaması ve haksız yere kabile mensuplarını savunmaması konusunda uyarmıştır.

Bununla birlikte İslâm, soy bağlarını mutlak surette reddetmemiş; sıla-i rahim gibi değerleri muhafaza etmiştir. "*Onlar ki Allah'ın birleştirilmesini bağı gözetirler...*" (Ra'd 13/21) âyeti, akrabalık ilişkilerinin korunmasını ilâhî bir emir olarak sunar. Hz. Peygamber de, "*Sıla-i rahim yapanın ömrü uzar, rızkı artar*" (Buhârî, 2009, Edeb 12) buyurarak bu bağın dünyevî faydalarına dikkat çekmiştir.

3.2. Asabiyetin Kabileler Arasında Savaşlara Sebep Olması

Câhiliye dönemi Arap toplumu, kabile asabiyetinin körüklediği bir sosyal yapı içerisinde yaşamaktaydı. Asabiyet, çoğu zaman basit sebeplerin, uzun yıllar süren kanlı savaşlara dönüşmesine neden oluyordu. Bu savaşlar, tarihte, "Eyyâmü'l-Arab" (Arapların savaş günleri) olarak anılmıştır. Rivâyetlere göre, sayıları 75'ten 1700'e kadar ulaşan bu savaşlar, asabiyetin ne denli yıkıcı bir güç olduğunu açıkça göstermektedir (Kapar, 1995, c. XII, s. 14-16).

Bu savaşın en meşhurlarından biri olan Yevmü Dâhis, Abs ve Zübyân kabileleri arasında meydana gelmiştir. Savaşın görünürdeki sebebi, Abs kabilesine mensup Kays b. Zuhayr'ın "Dâhis" adlı atının yarışta hileyle mağlup edilmesidir. Bu olay, iki kabile arasında büyüyen bir düşmanlığa dönüşmüş ve çatışmalar yıllarca sürmüştür. Bu savaşın ardından yaşanan devam niteliğindeki ikinci büyük çatışmaya ise Yevmü Gabrâ adı verilmiştir. Gabrâ, daha organize ve şiddetli bir karşılık sürecini ifade eder. Bu yönüyle Dâhis'ten sonra gelen intikam dalgasını simgeler (Kutlay, 1993, c. VIII, s. 19-20).

Benzer şekilde, Ukâz panayırında bir kişinin "Arapların en şerefli benim" diyerek ayağını uzatması, başka birinin bu ayağı kılıcıyla kesmesi sonucu patlak veren Ficâr Savaşı da bu dönemdeki kabile asabiyetinin ne derece etkili olduğunu göstermektedir (İbn Hişâm, 1995, c. I, s. 184-187, 286-288, 555-556).

Bu dönemdeki çatışmalar, genellikle bireysel anlaşmazlıklarla başlamış, ancak kısa sürede tüm kabileyi içine alan büyük savaflara dönüşmüştür. Bu toplumlarda intikam duygusu sosyal değerlerin merkezinde yer almakta olup; intikam alınmadan, zevk ve eğlence faaliyetlerinden uzak durulmakta, hatta sosyal yaşam askıya alınmaktaydı. Kişisel hakların ve adaletin tanınmadığı bu düzende, bir kabile mensubunun öldürülmesi durumunda, karşılık verilmemesi büyük bir aşağılanma olarak kabul edilmekteydi. Diyet yoluyla sulh ise çoğu zaman zillet sayılmaktaydı. Savaşların ardından hatipler ve şairler, savaşların övgüsünü ve hicvini yaparak toplumsal hafızayı canlı tutmakta, aynı zamanda savaşın taraflarında yeniden bir intikam duygusunu pekiştirmektedirler (İbn Sa'd, 1990, c. I, s. 101-102).

Medine'de yaşayan iki büyük Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec arasında gerçekleşen ve İslâm'dan önceki dönemde yaşanan en kanlı çatışmalardan biri olarak kabul edilen Buâs savaşı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Savaş, uzun yıllara dayanan düşmanlıkların bir sonucu olarak patlak vermiş ve taraflar savaşın sonunda sadece karşı tarafın mağlup edilmesiyle yetinmemiştir. Galip gelen taraf karşı tarafın evlerini harap etmeyi ve toplumsal düzeni bozarak onları yurtlarından çıkarmayı da hedeflemiştir (Beğavî, 1988, c. I, s. 118; İbnü'l-Cevzî, 1974, c. I, s. 278-279).

Buâs, savaşın yapıldığı yerin adıdır ve bu isim zamanla savaşın kendisini ifade eder hale gelmiştir. Savaşta Evs kabilesi galip gelmiş, Ancak bu galibiyet Medine'deki toplumsal yapıyı daha da derin bir çatışma ortamına sürüklemiştir. Evs ve Hazrec arasında nesiller boyu süren bu düşmanlık, ancak İslâm'ın gelişi ve iki tarafında Müslüman olması ile sona ermiştir (Çubukcu, 1992, c. VI, s. 340)

Kur'an-ı Kerim'de bu toplumsal dönüşüme atıfla, *"Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın ve ayrılığa düşmeyin! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın! Hani siz birbirinize düşman iken Allah kalplerinizin arasını birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler oldunuz"* (Âli-İmrân 3/103) buyrulmaktadır.

İslâm, aşırı derecedeki kabile taassubunu ortadan kaldırmış, düşman kabileleri ülfet muhabbet ve kardeşlik zemininde bir araya getirmiştir. Bu bağlamda, *"(Allah) Kalplerinin arasına ülfet koydu. Şayet sen dünyanın içindekilerinin tamamını harcasaydın aralarına ülfet koyamazdın. Fakat Allah onların arasını düzeltti. O Aziz ve Hâkim'dir"* (Enfâl 8/63) âyeti ile ilgili, Kurtubî, Evs ve Hazrec kabilelerine işaret edildiğini, aşırı derecedeki kabilecilik taassubuna rağmen kalplerinin arasına ülfet konulmasının Hz. Peygamber'in (s.a.s.), toplumsal dönüşüm konusundaki mucizelerinden biri olduğunu, ifade eder (Kurtubî, 2006, c. VIII, s. 42).

Ne var ki, Yahudi toplulukları, özellikle de fitneciliğiyle tanınan Eş'as b. Kays gibi şahıslar, bu kardeşlik ortamını sabote etmeye çalışmışlardır. Evs ve Hazrec kabile mensuplarının muhabbet içinde oturdukları bir mecliste, Buâs savaşının hatırlatılması ve tarafların hicvettikleri eski şiirler üzerinden birbirlerine karşı övünmeye başlamaları sonucu gerilim yeniden tırmanmıştır. Bu gerilim, tarafların yeniden savaş düzeni almak üzere Zâhira adlı mevkide toplanmalarına kadar varmıştır. Olaydan haberdar olan Allah Resûlü (s.a.s.), derhal müdahale etmiş ve "Ey Müslümanlar! Allah sizi İslam ile şerefletirmiş, onunla sizi câhiliyeden uzaklaştırmış, kalplerinizin arasına ülfet koymuş, ben aranızda olduğum halde cahiliye asabiyetine mi

çağırıyorsunuz?” diyerek, kabile asabiyetinden kaynaklı bu gerilimi yatıştırmıştır. Bunun üzerine taraflar silahlarını bırakmış, ağlayarak birbirlerine sarılmış ve Resûlullah’a (s.a.s.) itaat ederek evlerine dönmüşlerdir (Suyûtî, 1993, c. IV, s. 278-279).

Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) bu olayı, “Başı bu kadar kötü başlayıp sonu bu kadar güzel biten bir gün görmedim” sözleriyle aktarmıştır. Müfessirler, “*Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir fırkaya uyarsanız, imanınızdan sonra sizi küfre döndürürler...*” (Âli İmrân 3/100-101) âyetlerinin bu olay üzerine indirildiğini belirtmiştir (Vâhidî, 1991, s. 149-150). Bu âyet, Müslümanların yeniden câhiliye asabiyet ve değerlerine dönme riskine karşı ilahi bir uyarı niteliğindedir.

3.3. Asabiyetin Kabileler Arası Övünmeye Sebep Olması

Câhiliye dönemi Arap toplumunda kabile asabiyeti, sosyal yapının merkezi bir unsurunu teşkil etmekteydi. Bu dönemde kabile mensupları, ait oldukları topluluğun mal varlığı, nesebi nüfuz sahibi bireylerinin sayısı ve sahip oldukları meziyetlerle övünerek diğer kabileler karşısında üstünlük iddiasında bulunmuşlardır (Vâhidî, 2009, c. XX, s. 362; Kurtubî, 2006, c. XX, s. 168). Rivâyetlere göre, Kureyş kabilesinin kollarından Abdulmenâf b. Kusayoğulları ile Sehm b. Amroğulları arasında cereyan eden bir tartışmada, taraflar kabilelerinin sayıca fazlalığı, askeri gücü ve sosyal hizmetlerinin üstünlüğü üzerinden rekabet etmişler. Bu rekabet öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, ölümlerini dahi sayarak üstünlüklerini ispat etmeye çalışmışlardır (Ebû Hayyân, 1993, c. VIII, s. 507; İbn Kesîr, 1999, c. IV, s. 544). Bu zihniyet, Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde eleştirilmiştir: “*Çoklukla övünme yarışı sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı*” (Tekâsür 102/1-2).

Asabiyet temelli bu rekabetin izleri, İslâm’ın zuhurunu takip eden süreçte dahi zaman zaman sahâbe arasında kendini göstermiştir. Evs kabilesinden Salebe b. Ğanem ile Hazrec kabilesinden Es’ad b. Zürrâre (ö. 1/623) arasında yaşanan bir tartışma, bu durumun tipik bir örneğidir. Her iki sahâbi, mensubu oldukları kabilenin İslâm’a hizmetteki rolünü ve içlerinden çıkan seçkin şahsiyetleri gündeme getirerek birbirlerine karşı üstünlük iddiasında bulunmuşlardır. Tartışmanın büyümesi ile birlikte taraflar, kabile mensuplarını silahlandırarak olay yerine çağırılmış, ancak Hz. Peygamber’in (s.a.s.) müdahalesi ile olay yatıştırılmıştır. Müfessirler, bu duruma “*Ey iman edenler Allah’tan nasıl korkulması gerekiyorsa öyle korkun ve ancak Müslüman olarak can verin*” (Âli-İmrân 3/102) âyetinin tefsirinde bu olaya işaret etmektedir (Beğavî, 1988, c. II, s. 77; Kurtubî, 2006, c. XX, s. 168-169).

Hz. Peygamber (s.a.s.), bu tür ayrışmaları bertaraf etmek amacıyla, “*Üstünlüğün ancak takva ile olduğunu*” (İbn Mâce, 2001, c. II, s. 1410-1411; Beyhakî, 2003, c. VII, s. 136) vurgulamıştır. Mekke’nin Fethinde yaptığı konuşmada, “*Sizden câhiliye kibrini ve atalarınızla övünmeyi gideren Allah’a hamdolsun*” (Tirmizî, 2009, c. V, s. 471) ifadeleriyle, kabilevî üstünlük anlayışını ortadan kaldırdığını beyan etmiştir. Böylece, İslâm, kabile merkezli asabiyet anlayışını reddetmiş; bireyler arası adalet ve takvaya dayalı toplumsal değeri esas almıştır.

3.4. Asabiyetin Karşılıklı Nesep Ayıplamasına Sebep Olması

İslâm öncesi Arap toplumunda kabile asabiyeti, bireylerin sosyal statülerini belirlemede merkezi bir rol oynamaktaydı. Bu yapı içerisinde nesep, kişinin değerini ve konumunu tayin eden başlıca unsur olarak kabul edilmekteydi. Ancak İslâm, bu paradigmayı kökten değiştirmiş, bireyin değerini takva temelli bir anlayış üzerine inşa etmiştir.

Mekke’nin fethi esnasında, Hz. Peygamber (s.a.s.) Bilâl b. Rebâh’a (ö. 20/641) Kâ’be’nin üzerinde ezan okumasını emretmiş, bu olay, bazı müşrik kökenli Kureyş mensuplarında ırkî temelli tepkilere yol açmıştır. Attab b. Esîd b. Ebi’l-Iys, Hâris b. Hişâm ve Suheyl b. Amr, Bilâl’in siyahî ve

Habeşî kökenine atıfla aşağılayıcı ifadeler kullanmışlardır. Bu durum üzerine nâzil olan, Hucurât sûresi 13. âyeti ile insanların milletlere ve kabilelere ayrılmasının tanışmaları için olduğu, Allah katındaki üstünlüğün yalnızca takva ile ölçüleceği bildirilmiştir. Böylece İslâm nesep temelli üstünlük anlayışını ilahi bir ilke ile reddetmiştir (Râzî, 1999, c. XXIX, s. 137).

Benzer şekilde, Sâbit b. Kays'ın (ö. 12/633), bir şahsı nesebi sebebiyle küçümsemesi, "Ey iman edenler! Sizden bir topluluk diğer bir topluluk ile alay etmesin, belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdır" (Hucurât 49/11) âyeti ile reddedilmiş (Sa'lebî, 2015, c. X, s. 165; İbnü'l-Cevzî, 1987, c. VII, s. 465). Ebû Zer el-Gifârî'nin (ö. 32/653) İslâm döneminde bir kişiye yönelik geçmişte sarf ettiği ırkî içerikli sözleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından "câhiliye kalıntısı" (Buhârî, 2009, c. X, s. 465; Müslim, 1955, c. 3, s. 1283) olarak nitelendirmiştir. Bu tür davranışların İslâm ahlakıyla bağdaşmadığını açıkça ifade etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), kabile asabiyetini sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal birlik açısından da tehlikeli görmüş, "Asabiyet davası güden veya bu yolda savaşı kimse câhiliye ölümü üzere ölmüş olur" (Ahmed, 2001, c. II, s. 306, 408) buyurarak bu anlayışı şiddetle kınamıştır.

3.5. Asabiyetin İnançlara Bağlılığa Etkisi ve Dini Anlayış Üzerindeki Tahribatı

Cahiliye döneminde kabile aidiyeti, bireyin tercihini belirleyen başlıca unsur haline gelmiş; inanç vicdani bir yönelişten çok kabilevî sadakatin bir yansıması olarak algılanmıştır (Apak, 2017, s. 94-97). Kur'an, Hz. Nuh'un oğlu ve Hz. İbrâhim'in babası örnekleriyle, soy bağının iman bağına üstün olmadığını vurgulamış, hakikate ulaşmada sosyal aidiyetin belirleyici olmayacağını bildirmiştir (Hûd 11/45-46; Tevbe 9/114; Râzî, 1999, c. XIII, s. 30-32).

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e karşı çıkarken, "Bu Kur'an iki şehirden birinin büyüklerinden birine indirilmeli değil miydi?" (Zuhruf 43/31) demeleri, vahyin mahiyetini değil, taşıyıcısının kabilesini sorguladıklarını gösterir (İbn Âşûr, 1984, c. XXV, s. 118). Bu zihniyet, dinin içeriğine değil, geleneksel aidiyetlere dayanıyordu. Hz. Peygamber'in çağrısı ise, özgür ve iman temelli bir düşünce devrimi anlamına geliyordu (Özdemir, 2020, s. 79-89).

Hadis literatürü de bu yapıyı eleştirmiştir. "Asabiyetle hareket eden bizden değildir" (Ebû Dâvûd, Edeb, 112) gibi rivâyetler, inancın sosyal baskıdan arındırılması gerektiğini ortaya koyar (İnan, 2020, s. 90-98). Nitekim Ebû Tâlib'in, kavmi tarafından dışlanma korkusuyla iman etmemesi; Velîd b. Muğire'nin, Kur'an'ın etkileyciliğini kabul ettiği halde kabilesel denge uğruna inkârı tercih etmesi bu durumun çarpıcı örneklerindendir (Müddessir 74/24-25; Müslim, 1955, İman 43; Taberî, 2001, c. XXIX, s. 197-198).

Kur'an, iman ile kabile aidiyetini kesin çizgilerle ayırmış, "Üstünlük ancak takvadır" (Hucurât 49/13) ilkesiyle bu devrimi zirveye taşımıştır. Hz. Peygamber'in "İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır; Arap'ın Arap olmayana üstünlüğü yoktur" (Ahmed, 2001, c. IV, s. 158) hadisi, bu inkılâbın net beyanıdır.

3.6. Asabiyetin Sosyal Yapının İnşasındaki Rolü

Cahiliye toplumunda sosyal yapının şekillenmesinde en belirleyici unsur, kabile asabiyeti idi. Bireyin kimliği, statüsü, güvenliği ve toplumsal itibarı, ait olduğu kabile aracılığıyla tanımlanıyor; dolayısıyla kabile, yalnızca bir aidiyet zemini değil, yanı zamanda bir sosyal sermaye işlevi görüyordu (Maraşlıoğlu, 2020, s. 212-222).

Kabile asabiyeti, toplumsal organizasyonun en küçük biriminden en büyük yapısal ilişkilere kadar her düzeyde etkisini gösteriyordu. Evlenme tercihleri, ticari ilişkiler, anlaşmazlıkların

çözümü ve savaş-karar mekanizmaları, hep kabile merkezli biçimde şekillenmekteydi. Bu da sosyal yapının dikey değil, yatay hiyerarşiler üzerinde inşa edildiğini, merkezi bir otoriteden ziyade kabileler arası dengeye dayalı bir düzen olduğunu göstermektedir (Cihan, 2020, s. 264-276).

Cahiliye döneminde kabile, yalnızca kan bağıni değil; aynı zamanda ekonomik iş birliği, güvenlik ittifakı ve kültürel devamlılığın taşıyıcısı olan bir sosyal kurumdur. Bu yönüyle kabile, birey için bir sosyal güvenlik ağı işlevi görmektedir. Ancak bu yapı, aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri yeniden üretme potansiyeline de sahipti. Kabilesiz ya da zayıf kabileden olan bireyler, adalet, mülkiyet ve haysiyet gibi temel haklara erişim konusunda ciddi dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktaydılar. Dolayısıyla kabile asabiyeti, bireyler arasında hem koruyucu hem de dışlayıcı bir ikilik üretmekteydi (Alkış, 2020, s. 277-292).

Kur'an bu yapının eleştirisini hem ahlâkî hem de yapısal düzeyde gerçekleştirmiştir. Hucurât 13. âyet, kabilevî hiyerarşinin ilga edilerek yerine takva esaslı bir toplumsal yapı ikamesini ifade eder. Nitekim İbn Atıyye bu âyeti tefsir ederken, "Kur'an'ın kabileci yapıyı çözüp yerine sosyal adalet temelli bir dokuyu yerleştirdiğini" vurgular (İbn Atıyye, 2001, c. V, s. 382).

İslâm'ın kabile asabiyetini dönüştürme yönündeki etkisi, sahâbe örneğinde açıkça gözlemlenmektedir. Hz. Bilâl-i Habeşî gibi siyahî ve kabilesiz bir kölenin, İslâm tolumu içinde müezzinlik gibi onurlu bir göreve getirilmesi (İbn Sa'd, 1990, c. III, s. 232) bireyin soyuna değil iman ve takvâsına göre değerlendirildiğini göstermektedir. Aynı şekilde Fars asıllı bir köle olan Hz. Selmân el-Fârisî'nin "Selmân bizdendir, Ehl-iBeyt'tendir" (Ahmed, 2001, c. V, s. 439) hadisiyle methedilmesi, İslâm'ın hakkaniyet eksenli sosyal anlayışını ortaya koymaktadır. Bu örnekler, İslâm'ın Cahiliye'de hâkim olan soy temelli sosyal düzeni nasıl dönüştürdüğünü somut biçimde ortaya koyar.

Sonuç olarak, kabile asabiyeti cahiliye toplumunda sosyal dokunun temelini oluşturmuş; ancak bu yapı hem bireysel hem de toplumsal adaleti zedelemiş, statüye dayalı ayrımcılığı pekiştirmiştir. İslâm bu yapıyı dönüştürerek, adalet, eşitlik ve takvâ temelli bir sosyal düzen inşa etmiştir.

4. KABİLE ASABİYETİNİN MÜSPET YÖNLERİ

İnsanların kabileler halinde yaratılması, Kur'an-ı Kerim'de "ta'aruf" (Hucurât 49/13) yani karşılıklı tanıma, kaynaşma ve toplumsal birlikteliğin tesisi amacıyla olduğu şeklinde açıklanmıştır. Bu bağlamda kabile asabiyeti, tek başına olumsuz bir olgu değil; doğru temeller üzerine oturtulduğunda birey ve toplum için işlevsel bir dayanışma biçimi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim İslâm kabile asabiyetini tamamen ortadan kaldırmak yerine, bu yapının insan fitratına uygun olan yönlerini koruyarak ıslah etmiştir. Cahiliye toplumundaki kabile asabiyetinin sosyal hayata sağladığı bazı olumlu katkılar, güvenlikten ekonomik desteğe, sosyal sahiplenmeden evlilik ittifaklarına kadar, pek çok alanda belirgin şekilde gözlemlenmiştir (el-Kardâvî, 1989, s. 23-26). Aşağıda bu yönler başlıklar halinde incelenecektir:

4.1. Cahiliye Döneminde Kabile Asabiyetinin Güvenlik ve Himaye İşlevi

Cahiliye dönemi Arap toplumu, merkezi bir siyasi otoritenin bulunmadığı bir yapı içinde varlığını sürdürmekteydi. Bu durum, bireylerin güvenlik ihtiyacını doğrudan kabile yapısı üzerinden karşılamasını zorunlu kılmıştır. Çöl coğrafyasının zor şartlarında bireyin hayatta kalabilmesi, ancak güçlü bir kabilenin himayesi ile mümkün olabiliyordu. Bu bağlamda kabile, sadece soy bağı değil; aynı zamanda güvenlik şemsiyesi işlevi görüyordu (Ay, 2020, s. 293-304).

Birey kabilenin onurunu ve çıkarlarını koruma yükümlülüğünü taşıırken, kabileden de aynı ölçüde koruma ve sahiplenme beklemekteydi. Bu karşılıklı beklenti, hem bireysel sadakati hem de toplumsal birliği pekiştiren bir mekanizma üretmiştir. Nitekim cahiliye Arapları arasında, bir kabile mensubuna saldırmak, tüm kabilenin onuruna yönlemiş bir tehdit olarak algılanmaktaydı (Atalay, 2020, s. 305-318).

Bu anlayış, İbn Haldûn'un "asabiyet" teorisinde de önemli bir yer tutar. Ona göre, bir topluluğun siyasal güç kazanabilmesi için fertler arasında güçlü bir asabiyet duygusunun varlığı gerekir. Bu bağ özellikle dış düşmanlara karşı dayanışmayı ve mücadele iradesini diri tutar (İbn Haldûn, 2016, s. 257-258).

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in Hâşimoğulları tarafından boykot döneminde himaye edilmesini, asabiyetin güçlü bir tezahürü olarak aktarır. Hâşimoğulları içindeki müşriklerin dahi kendi soylarından birini dış düşmana karşı savunmaları, bu kabilevî refleksin derinliğini gösterir (İbn Hişâm, 1995, c. I, s. 266). Taberî de bu olayları aktarırken kabilevî güvenlik ve korumanın iman ayırımı gözetmeksizin işlediğini vurgular (Taberî, 1987, c. II, s. 329).

Yesrib gibi yerleşim merkezlerinde bile kabileler arası çatışmalar ve kan davaları, bireyin güvenliğini sadece kabilesi aracılığıyla temin edebildiği bir düzen doğurmuştur. Bu yapı içinde, bireyin canı da, verdiği söz de ancak arkasında duracak bir kabilenin varlığı oranında değer taşımıştır (Yıldırım, 2020, s. 386-395).

Sonuç olarak, Cahiliye Arap toplumunda asabiyetin temel işlevlerinden biri, bireye fizikî ve sosyal güvenlik sağlamaktır. İslâm'ın bu yapıya müdahalesi ise, güvenlik ve himaye anlayışını inanç ve adalet temeline taşımak şeklinde gerçekleşmiştir.

4.2. Cahiliye Toplumunda Kabilevî Bağlılık ve Sosyal Sahiplenme Duygusu

Cahiliye dönemi kabile yapısında birey, sadece bir topluluğun parçası değil; aynı zamanda o topluluğun onurunu, gücünü ve yükünü taşıyan bir unsurdur. Bu bağlamda kabile sadece güvenlik taşıyan bir çatı değil, aynı zamanda üyelerini sahiplenen, onların varlıklarını ve itibarlarını sosyal hayatta teminat altına alan bir yapıyı temsil ediyordu. Kabiledeki bireyin acısı ortak acı, mutluluğu ortak sevinç kabul edilirdi. Kişinin değer ve itibarı, mensubu olduğu kabilenin gücüyle doğrudan ilişkiliydi. Kabileden dışlanan kişi sosyal meşruiyetini ve yaşama hakkını fiilen kaybederdi (Özçelik, 2020, s. 245-261). Bu durum, kabile içi sahiplenmenin hayati derecede önemli bir güvenlik mekanizması işlevi görmesine neden olmuştur.

Asabiyetten kaynaklı bu mekanizma, birey üzerinde güçlü bir aidiyet duygusu oluşturmaya çalışırdı. Bu duygu, zamanla bireyin kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve onu her koşulda kabilesine sadık kalmaya ve sahiplenmeye yönlendirmiştir (Maraşlıoğlu, 2020, s. 212-222). Bu sahiplenme, çoğu zaman adaletin önüne geçirdi. Ferdin haklı olup olmaması değil, kime mensup olduğu belirleyici bir unsur haline gelmişti (Alkış, 2020, s. 277- 292).

Bu tür yapılarla mücadele İslâmî ilkeler, kabilevî sadakati adalet zeminine taşımaya çalışırdı. Nitekim *"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edenleri severler..."* (Haşr 59/9) âyeti sahiplenmenin artık soy bağı değil, iman kardeşliği temelinde inşa edildiğini ortaya koyar. Bu âyet, müfessirlerce -özellikle Taberî ve Râzî tarafından- ensar-muhacir ilişkisi bağlamında "kabile dışı sahiplenmenin" örneği olarak yorumlanmıştır (Taberî, 2001, c. XXVIII, s. 123; Râzî, 1999, c. XXX, s. 218).

Sahiplenme kavramının sosyal boyutları, cahiliye döneminde kurumsallaşmaya da gitmiştir. Zulme uğrayan yabancı bir tacirin gasp edilen hakkını korumak amacıyla, "Hilfu'l-Fudûl" adlı

cemiyetin kurulması ve sonrasında icra ettiği görev itibarıyla, hak sahibine hakkını verme uğruna kabileler arası dayanışmanın meşrulaştırılmasının göstergesidir (Cihan, 2020, s. 264-276). İbn Hişâm'ın naklettiği üzere, bu cemiyete Hz. Peygamber (s.a.s.) gençliğinde katılmış ve risalet sonrası dönemde dahi böyle bir teşebbüs için çağrılrsa, yine iştirak edeceğini beyan etmiştir (İbn Hişâm, 1995, c. I, s. 140-141).

Sonuç itibarıyla, Cahiliye'de kabilevî sahiplenme, hem sosyal güvenliğin hem de kimlik inşasının temelini oluşturuyordu. İslâm ise bu yapıyı dönüştürerek, hakkaniyet ve inanç ekseninde yeni bir sosyal dayanışma ve sahiplenme modeli sunmuştur.

4.3. Cahiliye Toplumunda Asabiyetten Kaynaklı Ekonomik ve Siyasî Dayanışma

Cahiliye dönemi Arap toplumu, iktisadî ve siyasî açıdan kabileler arası çıkar ilişkileriyle örülmüş çok merkezli bir yapıya sahipti. Kabile asabiyeti, bu yapının hem sürdürülebilirliği hem de işleyişi açısından belirleyici bir unsurdur. Kureyş kabilesi ticaret yolları üzerindeki etkinliğini koruyabilmek için “İlâf” diye isimlendirilen çeşitli ekonomik ittifaklar kurmuş ve bu ittifakları asabiyet temelli güven ilişkisi ile desteklemiştir (Kara, 2020, s. 359-367). Bu ittifaklar, Mekke'nin ekonomik ve siyasî gücünün temel dayanaklarından biri olmuştur.

Kabileler arası yapılan ittifak ve sözleşmeler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasî istikrar aracı olarak da işlev görmüştür. Özellikle Hılf türü anlaşmalar, ekonomik kaynakların paylaşımı, düşmana karşı birleşme ve belirli hakların tanınması gibi unsurlarla kabilevî ekonomik ve siyasî manadaki kurumsallaşma biçimleri olmuştur (Güzey, 2020, s. 347-358). Bu anlaşmalar, ferdin değil; kabilenin çıkarlarını korumayı merkeze alırdı.

Bu tür ittifak yapıları, özellikle Hicaz gibi ticaret yollarının kavşak noktalarında, kabileler arası barışı tesis etmek ve ticaret güvenliğini korumak adına yaşamsal bir rol oynamıştır. Yerleşik kabilelerin bu ilişkileri, hem maddi kazançlarını artırıyor hem de bölgesel siyasî nüfuzlarını genişletiyordu (Arı, 2020, s. 371-385).

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in gençliğinde katıldığı “Hilfu'l-Fudûl” anlaşmasını aktarırken, bu yapının ahlâkî ve ekonomik yönünü bir arada taşıdığına dikkat çeker (İbn Hişâm, 1995, c. I, s. 140-141). Bu cemiyet aracılığıyla kurulan ittifak, toplumsal adaletin sağlanması ve tüccarların haklarının korunması gibi modern anlamda sosyal sorumluluk niteliği taşımaktadır.

Adem Apak, kabile asabiyetinin ekonomik dayanışmaya etkisini değerlendirirken, bu yapının sadece içe dönük bir bağlılık değil, aynı zamanda dışarıya karşı da örgütlü bir iktisadî ve siyasî dayanıklılık oluşturduğunu vurgular. Ona göre, bu sistem içerisinde ferdin değeri, kabilenin ekonomik ve siyasî etkinliği ile doğru orantılı olarak artmaktaydı (Apak, 2017, s. 78).

Netice itibarıyla, Cahiliye toplumunda kabile asabiyeti, bireysel değil, kolektif çıkarların belirleyiciliği üzerinden hem ekonomik refahı hem de siyasî istikrarı sağlayan bir zemin oluşturmuştur. Bu yapı, İslâm'ın gelişile ahlâk ve adalet ilkeleriyle yeniden şekillendirilmiştir.

4.4. Kabile Asabiyetinin Aile ve Akrabalık İlişkilerinde Ürettiği Sosyal Normlar

Cahiliye toplumu, nesep bağına dayalı hiyerarşik bir yapıya sahipti ve yapı aile ilişkilerinden akrabalık normlarına kadar toplumun birçok yönünü belirlemekteydi. Aile, yalnızca biyolojik bir yapı değil; aynı zamanda bireyin sosyal, siyasî ve ekonomik güvenliğini sağlayan temel birim olarak görülüyordu (Ay, 2020, s. 293-294). Bu bağlamda kabile asabiyeti, bireylerin aile içindeki rollerini ve sorumluluklarını şekillendiren baskın bir unsur haline gelmiştir.

İbn Hişâm'ın aktardığına göre, aile içindeki haysiyet ve onur anlayışı, doğrudan aile şerefiyle ilişkilendirilir; bireyin davranışı yalnızca kendi şahsını değil; tüm kabileyi etkileyen bir değer taşırdı (İbn Hişâm, 1995, c. I, s. 122-124). Özellikle kadınların ve çocukların davranışları, kabile haysiyetinin bir yansıması olarak görülür, bu nedenle bireysel hak ve özgürlükler çoğu zaman ikinci planda kalırdı.

Bu yapıya karşılık Kur'an'ın getirdiği dönüşüm, yalnızca hukukî değil, aynı zamanda ahlâkî bir devrim niteliğindedir. Beğavî, "*Akrabaya hakkını ver..*" (İsrâ 17/26) âyetini tefsir ederken, bu ilkenin sadece maddî yardım değil, saygı ve ilişkiyi koruma yönüyle de sahâbe nezdinde güçlü bir sorumluluk bilinci doğurduğunu belirtir (Beğavî, 1988, c. 2, s. 533). Ona göre, sahâbe âyetleri yalnızca emir olarak değil, aynı zamanda ahlâkî bir ilke olarak içselleştirmiştir.

Kadınların evlilik yoluyla kabileler arasında bir tür "bağ kurucu unsur" olarak kullanılması yaygındı. Mevlüt Uysal, Cahiliye döneminde evliliğin bireyler arasından ziyade kabileler arası bir sözleşme gibi işlediğini, kadının ise bu süreçte çoğu zaman karar mekanizmasının dışında bırakıldığını ifade eder (Uysal, 2019, s. 495).

İslâm dini, Cahiliye toplumundaki aile yapısında görülen keyfilik, kadını mülk gibi görmeve evliliği kabileler arası siyasi bir araç haline getirme anlayışını reddederek, aile kurumunu ahlâkî, hukukî ve vicdanî bir temele oturtmuştur. Beğavî, "*Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin...*" (Nisâ 4/4) âyetinde, kadınların evlilikte, kadınların evlilikte öznellesmesinin İslâm'ın adalet temelli ahlâk yapısının bir parçası olduğunu vurgular (Beğavî, 1988, c. 2, s. 162). Nitekim Hz. Ömer'in evliliklerde kadınların rızasına da esas almayı emretmesi ve boşanmalarda keyfiliği engellemesi, bu ilkenin pratik düzlemdeki yansımasıdır (Taberî, 2001, c. III, s. 255). Böylece İslâm, aileyi yalnızca biyolojik bir yapı değil, ahlâki sorumluluklar etrafında kurulan bir sosyal güvence birimi olarak yeniden tanımlamıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Kur'an perspektifinden kabile asabiyetini hem Cahiliye dönemindeki kökenleriyle hem de Hz. Peygamber'in dönüştürücü risâlet tecrübesiyle birlikte ele almayı amaçlamıştır. Cahiliye toplumunun yapısal dinamikleri içinde kabile asabiyeti, güvenlik, aidiyet, ekonomik ve siyasî güç gibi ihtiyaçların karşılandığı bir çerçeve sunarken; aynı zamanda adaletin ve bireysel iradenin önünde bir engel teşkil etmiş, toplumsal hiyerarşiyi kemikleştirmiştir.

Kur'an âyetleri ve Hz. Peygamber'in pratiği, bu yapının bütünüyle reddedilmesi yerine, onun temel dayanaklarının dönüştürme stratejisi izlenerek yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Çalışmada özellikle "Hilfû'l-Fudûl" örneği, kabile değerlerinin İslâmî ahlâk ve adalet ilkeleriyle nasıl sentezlendiğinin göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. Kabile asabiyetinin savaşımlara, ayrışmalara ve sosyal tahakküme neden olduğu vurgulanmış; sahiplenme ve güvenlik gibi olumlu yönlerinin de dönüştürülerek değerlendirilebileceği gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in sahabeye yönelik tutumu, nesep asabiyetinin yerine değer temelli bir kardeşlik anlayışını ikame etmiş, muâhât uygulamasıyla bunu kurumsallaştırmıştır. Bu bağlamda sahâbenin ahlâkî tutumları, asabiyetin terkine ve hak temelli bir toplumsal anlayışın inşasına dair güçlü örnekler sunmaktadır. Gerek bireysel ahlâk gerekse toplumsal sorumluluk açısından sahâbe örnekliliği, tefsir ve tarih kaynakları ışığında çalışmanın temelini oluşturmıştır.

Bununla birlikte, çalışmada ele alınan mesele, sadece tarihsel bir vakia değildir. Irkçılık, mezhepçilik, etnik ayrımcılık, siyasî kutuplaşmalar, cemaatçilik ve hatta dijital çağda ortaya çıkan kimlik kapanmaları gibi çağdaş olgular da asabiyetin yeni formları olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern birey, aidiyet ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli sosyal yapılara yönelse de,

bu yapıların adalet ve hakikat ilkelerinden sapması halinde, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yabancılaşma ortaya çıkabilmektedir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in bu konudaki yaklaşımı, bu gün de sosyal barışın, hukukun ve değerler toplumunun inşası açısından geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmanın tenkit bağlamında en dikkat çekici yönü, asabiyetin yalnızca negatif değil, sosyal güvenlik ve aidiyet gibi işlevsel yönlerini de göz önünde bulundurarak bir denge anlayışı sunmasıdır. Bu sayede, Cahiliye döneminde hayatın sürdürülebilirliğini sağlayan yönlerin İslâmî ahlâk çerçevesinde yeniden tanımlanabileceği ortaya konmuştur. Öneri olarak, bu tür yapısal dönüşümlerin, İslâm toplumlarındaki çağdaş uygulamalarla mukayeseli olarak değerlendirilmeye devam edilmesinin faydalı olacağıdır.

Son tahlilde bu makale, asabiyetin tarihsel köklerini analiz etmiş; İslâm'ın dönüştürücü ilkeleriyle sahâbî örnekliliği üzerinden yeniden inşa edilen toplumsal yapıyı ortaya koymuştur. Hem klasik kaynaklar hem de güncel yaklaşımlar ışığında yapılan bu değerlendirme, asabiyetin geçmişten bu güne uzanan çok katmanlı etkisini bütüncül bir şekilde ele almayı başarmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı, bu bağlamda sadece bir tarihsel örneklik değil, çağlara ışık tutan bir toplumsal ıslah modeli olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, İ. H. (2001). *el-Müsned*. Müessesetü'r-Risâle.
- Alkış, M. S. (2020). "Cahiliye Dönemi Arap Toplumunun Asabiyet Algısı ve İlk Dönem İslâm Toplumuna Yansımaları". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirileri*. Samer Yayınları.
- Âlusi, Ş. (1994). *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Apak, A. (2017). "Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler". *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi*(1), 76-91.
- Apak, A. (2017). *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu: Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat*. Kuramer Yayınları.
- Arı, Ü. (2020). "Cahiliye Dönemi'nde Yemâme". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirileri*. Samer Yayınları.
- Atalay, Y. (2020). "Cahiliye Dönemi'nde Toplumun Ahlaki Faziletleri". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirileri*. Samer Yayınları.
- Ay, E. (2020). "İbn Haldun'un Bedevi ve Hadari Kavramlarına Cahiliye Dönemi Perspektifinden Bir Bakış". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirileri*. Samer Yayınları.
- Bayram, A. (2013). *İslâm'da Kavmiyetçilik ve Irkçılık Anlayışı*. Ensar Yayınları.
- Beğavi, H. (1988). *Meâlimu't-Tenzîl*. Dâru Taybe.
- Beyhakî, A. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Buhârî, M. (2009). *el-Câmiu's-Sahîh*. Vezârretü'l-Evkâf.
- Cihan, H. (2020). "Cahiliye Dönemi'nde Bir Dayanışma Girişimi Olarak 'Hilfu'l-Fudûl' Hakkında Sosyolojik Bir İnceleme", *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirileri*. Samer Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. (2015). "Cematçılık, Mezhepçilik ve Dini Asabiyet". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (14-27).
- Çubukcu, Asri (1992). "Buâs". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.

- Demir, M. E. (2020). "Bir Zihniyet Olarak Cahiliye". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *es-Sünen*. Dâru'r-Risâletü'l-'Alemiyye.
- Ebû Hayyân, M. (1993). *el-Bahrü'l-Muhît*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Fayda, F. (2000). "İfk Hadisesi". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Gazzâlî, M. (1988). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. Müessetü'l-İhrâm.
- Güzey, H. (2020). "Cahiliye Dönemi'nde Bir İttifak Yöntemi Olarak Hıf". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Hallaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hamidullah, M. (2003). *İslâm Peygamberi I-II*. (Çev. Salih Tuğ). Beyan Yayınları.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnisîyye.
- İbn Atıyye, A. (2001). *Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Aziz*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Hacer, A. (2015). *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mektebetü's-Selefiyye.
- İbn Haldûn, A. (2016). *el-Mukaddime*. (Çev. Süleyman Uludağ). Dergâh yayınları.
- İbn Hişâm, A. (1995). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye.
- İbn Kesîr, İ. (1999). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Dâru Tayyibe.
- İbn Mâce, E. A. M. (2001). *es-Sünen*. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, C. (1993). *Lisânü'l-Arab*. Dâru's-Sadr.
- İbn-i Sa'd, E. A. M. (1990). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. (1987). *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- İnan, A. (2020). "Hadislerde Cahiliye Kavramı". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Kapar, M. A. (1995). "Eyyâmü'l-Arab". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Kara, İ. (2005). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Kavramlar ve Tartışmalar*. Dergah Yayınları.
- Kara, S. (2020). "İslâm Öncesi Arap Yarımadası'ndaki İlâf Kurumuyla İlgili Sosyolojik Bir İnceleme". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Karaman, H. & Çağrı, M. & Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2021). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kardâvî, Y. (1989). *İslâm'da Asabiyet ve Milliyetçilik*. (çev. M. Şevki Yılmaz). Pınar Yayınları.
- Koç, H. (2019). "Siyonizm'in Dini Temelleri ve Modern Politikaya Etkisi," *Uluslar arası İslam ve Din Bilimleri Araştırmaları Dergisi* (2/1).
- Kurtubî, A. (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Müessetü'r-Risâle.
- Kutlay, H. İ. (1993). "Dâhis". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Maraşlıoğlu, Ş. E. (2020). "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Asabiyetin Psikolojik Arka Planı". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Mercimek, M. S. (2020). "Cahiliye Arap Kimliğini Pierre Bourdieu Kavramlarıyla Okumak". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Mevdûdî, E. A. (2005). *Tefhîmu'l-Kur'ân*. İhsân Yayınları.
- Meydânî, A. (1894). *Mecm'u'l-Emsâl*. Dâru'l-Ma'rife.

- Müslim, H. (1955). *Câmiu's-Sahîh*. Matba'atu 'Îsâ el-Bâbi'l-Halebî ve Şurakâih.
- Nass, İ. (1973). *el-Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'Şi'iri'l Umeviyye*. Dârü'l-Fikr.
- Orhanoglu, C. (1987). *Osmanlı Toplumunda Aşiretlerin İskânı*. Eren Yayıncılık.
- Özçelik, A. (2020). "Cahiliye Toplumunun Sosyo-Kültürel Yapısı. *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Özdemir, M. T. (2020). "Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Cahiliye'ye Bakışı". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Râzî, F. M. (1999). *Mefâtihu'l-Ğayb*. Dâru İhyâi't-Terâsi'l-Arabiyye.
- Sa'lebî, E. İ. (2015). *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru't-Tefsîr.
- Suyûtî, C. A. (1993). *ed-Dürrü'l-Mensûr*. Dâru'l-Fikr.
- Şamlıoğlu, E. E. (2020). "Kur'an'ı Arap Tarihi Verileri Üzerinden Okumak: en-Necm 53/49 Bağlamında". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Şeybî, E. M. (1982). *Timsâlü'l-Emsâl*. Dar el-Massıra.
- Taberî, M. B. C. (2001). *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Dârü'l-Hicr.
- Tirmizî, E. İ. M. (1996). *es-Sünen*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyye.
- Vâhidî, A. (1991). *Esbâb-ı Nüzûl*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Vâhidî, A. (2009). *el-Basît fî Tefsîri'l-Kur'ân*. İmâdetü'l-Bahsi'l-İlm.
- Yavuz, Y. (2015). Modernizm Bağlamında Irkçılık ve Kavmiyetçilik Eleştirisi," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* (19/2).
- Yıldırım, A. (2015). *İslâm'da Birlik ve Kardeşlik*. XZY Yayınları.
- Yıldırım, S. (2020). "Cahiliye Dönemi'nde Yesrib'in Siyasi Durumu". *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.
- Zebidî, E. F. A. (2001). *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. Dârü'l-Hidâye. *Cahiliye Dönemi Sempozyumu Bildirimleri*. Samer Yayınları.